

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the **University of Silesia in Katowice**

Title: Dulac i Nielsen w Mortkowiczowych edycjach Andersena

Author: Ewa Ogłóza

Citation style: Ogłóza Ewa. (2020). Dulac i Nielsen w Mortkowiczowych edycjach Andersena. W: E. Jaskółowa (red.), "Ludzie księgi : wokół wybranych zagadnień wydawnictwa Jakuba Mortkowicza" (S. 97-109). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ewa Ogłóza
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dulac i Nielsen w Mortkowiczowych edycjach Andersena (rozpoznanie)*

W wydawnictwie Jakuba Mortkowicza trzykrotnie ukazywały się zbiory baśni Hansa Christiana Andersena; dwa z nich zawierały po kilka baśni, ale były bogato ilustrowane, trzeci zbiór z kolei nie był ilustrowany, ale było w nim miejsce na prawie wszystkie opowieści Duńczyka. Pierwszy zbiór ukazał się w 1913 roku z ilustracjami Edmonda Dulaca (1882–1953); w drugim zbiorze z 1929 roku były ilustracje Kaya Nielsena (1886–1957). Trzeci zbiór w trzech tomach ukazał się w 1931 roku.

Zbiór *Baśnie Andersena* z 1913 roku¹ drukowany był w Krakowie u Władysława Ludwika Anczyca i Spółki. Książka oprawiona była w płótno zielonego koloru. Na okładce można zobaczyć tłoczoną winietę oraz złotej barwy znaczek. Początkowe, inicjalne litery każdej baśni są napisane majuskułą i umieszczone na ozdobnym kwadracie. Na końcu każdej baśni są trzy kwadraciki; w środkowym kwadraciku znajduje się motyw graficzny – kwiatek. Książka drukowana była na dwu gatunkach grubszego papieru, dość dużą czcionką.

* Treści artykułu wykorzystałam częściowo w referacie na konferencji w Białymstoku (czerwiec 2018), a następnie w publikacji pokonferencyjnej: *Ilustracje w wybranych edycjach opowieści Hansa Christiana Andersena*. „Bibliotekarz Podlaski” 2018, nr 3, s. 31–46.

¹ *Baśnie Andersena*. Oprac. A. Szczęsny. Ilustrował E. DULAC. Warszawa–Kraków 1913.

W omawianym zbiorze siedem baśni umieszczono w nieco innej kolejności niż to było w wydaniu francuskim. Wydanie u Mortkowicza obejmowało następujące baśnie:

1. *Prawdziwa księżniczka* (1 ilustracja)
2. *Ogród rajski* (2 ilustracje)
3. *Syrena* (4 ilustracje)
4. *Królowa śniegu* (7 ilustracji)
5. *Opowiadanie wiatru* (4 ilustracje)
6. *Słowik* (3 ilustracje)
7. *Nowe szaty* (2 ilustracje)

Wszystkie 23 ilustracje są na ogół naklejone na oddzielnych stronach z innego papieru, czasami na odwrocie tytułowej strony baśni. W *Bibliografii literatury dla dzieci i młodzieży za lata 1901–1917* pojawiła się informacja o 28 kolorowych tablicach z ilustracjami, czyli o tylu ilustracjach, ile znalazło się w wydaniu francuskim². W *Bibliografii...* jest także informacja o 129 stronach; w oglądanym egzemplarzu zauważyłam, że każda opowieść ma odrębną numerację stron, czyli książka byłaby złożona z siedmiu odrębnych części, razem połączonych.

Oprócz wydania w jednym tomie ukazały się pojedynczo, lub po dwie, baśnie wybrane spośród siedmiu, także z ilustracjami E. Dulaca, w miękkiej oprawie. Były to: *Królowa śniegu* (30 stron, 27 cm); *Opowiadanie wiatru* i *Syrena* (31 stron; 27 cm; 1913, 1928); *Ogród rajski*, *Słowik*, *Szaty królewskie* (52 lub 44 strony; 26 cm lub 30 cm; 1928). Wśród tych pojedynczych wydań nie było *Prawdziwej księżniczki*.

Janusz Dunin przywołuje słowa Mortkowicza : „Dajmy więc dzieciom, co mamy najdroższego. Albo inaczej trochę: niechaj wszystko to, co dajemy, będzie najlepsze”, Dunin przypomina: „W 1913 r. Mortkowicz sprowadził słynne ilustracje E. Dulaca i opublikował luksusowe wydanie *Baśni Andersena* – tak więc firma równocześnie

² *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży. 1901–1917*. Warszawa 2005, s. 16–17.

lansowała twórców krajowych i utrzymywała kontakty ze światową czołówką³. Dunin pisze także, że na zakup rycin z zagranicy stać było tylko najbogatszych księgarzy. Dodaje, że Mortkowicz w 1928 roku „wznosił na luksusowym papierze *Ogród rajski* Andersena w przekładzie Zofii Rogoszówny z ilustracjami Edmunda Dulaca”⁴.

Omawiana, pierwsza w wydawnictwie Mortkowicza, edycja Andersena potwierdza pewną prawidłowość, na którą wskazała Marianna Mlekicka: w latach 1903–1918 Mortkowicz wydawał na ogół jednotomowe publikacje, o mniejszej liczbie stron, natomiast w latach 1919–1938 ukazywały się wielotomowe zbiory tekstów⁵. Wydawca przywiązywał dużą wagę do szaty graficznej, dbał o wysoki poziom literacki i artystyczny, w tym także książek dla dzieci.

Dulac wybrał opowieści Andersena z lat 1835 do 1859. Zanim ukazała się książka, odbyła się wystawa ilustracji w Leicester Galleries (19 listopada do 25 grudnia 1911). Siedem opowieści zestawiał artysta ilustrator na zasadzie kontrastu: najdłuższa (*Królowa śniegu*) i najkrótsza (*Księżniczka na ziarnku grochu*), tragiczna (*Syrena*) i groteskowa (*Nowe szaty cesarza*), fantastyczna lub z elementami naturalnymi (morze i wiatr – *Syrena/Opowieść wiatru*). W dwu opowieściach występuje motyw wiatru; także w dwu – motyw jeziora (jezioro rozsądku w *Królowej śniegu* oraz jezioro szczęśliwości w *Rajskim ogrodzie*).

W 1929 roku ukazały się dwa tomy „Najpiękniejszych baśni” H.C. Andersena, w nowym i pełnym przekładzie (nie podano nazwisk tłumaczy, tylko nazwisko Janiny Mortkowiczowej jako redaktorki przekładu), z dwu- i wielobarwnymi ilustracjami Kaya Nielsena⁶, które po raz pierwszy były pokazywane w 1924 roku w Leicester Galleries.

³ J. DUNIN: *Książeczki dla grzecznych i niegrzecznych dzieci*. Wrocław 1991, s. 120.

⁴ Ibidem, s. 131.

⁵ M. MLEKICKA: *Jakub Mortkowicz księgarz i wydawca*. Warszawa–Wrocław 1974, s. 119.

⁶ *Najpiękniejsze baśnie H.C. Andersena*. Nowy pełny przekład pod red. J. Mortkowiczowej. Z jedno- i wielobarwnymi ilustracjami Kaya Nielsena. Cz. 1 i 2. Warszawa–Kraków 1929.

Część pierwsza zawierała siedem baśni: *Pasterka i kominiarczyk*, *Czerwone trzewiczki*, *Cień*, *Dzielny cynowy żołnierz*, *Krzesiwo*, *Bzowa babuleńka* oraz *Latający kufer*. W drugiej części było osiem baśni, a mianowicie: *Księżniczka na ziarnku grochu*, *Świniopas*, *Koźnierzyk*, *Duży Klaus i mały Klaus*, *Ole Luköje*, *Szyjka od butelki*, *Słownik* oraz *Historia o matce*. W obu częściach znalazło się po pięć kolorowych ilustracji (na oddzielnych stronach) oraz całostronicowe, czarno-białe ilustracje (do każdej baśni, przed stronami tytułowymi; niekiedy również – małe obrazki pod tekstem).

Na ostatniej stronie książki z 1929 roku wydawca przypominał, że ukazały się już cztery edycje Andersena. Przytaczam treść noty od wydawcy:

Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie, Mazowiecka 12 (wydawnictwo J. Mortkowicza) Rynek Starego Miasta 11 poleca następujące książki dla dzieci:

H.C. Andersen: *Baśnie*. Z ilustracjami Edmunda Dulaca. Wydanie nowe. Cena: wielki tom, w ozdobnej oprawie. Zł. 40.

Oddzielnie wydane:

I H.C. Andersen: *Królowa śniegu* II H. C. Andersen: *Ogród rajski*. *Słownik Szaty królewskie*. III H. C. Andersen: *Opowiadanie wiatru*. *Syrena*.

Cena oddzielnego tomu w ozdobnej oprawie zł. 15.

W Biuletynie Informacji Bibliotecznych i Kulturalnych z 28 listopada 2014 roku (rok 18, nr 6, czyli 152) o kolekcji Muzeum Książki Dziecięcej w łódzkiej Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego można przeczytać opinię o dwu wydaniach Andersena u Mortkowicza:

Na uwagę zasługują Baśnie H.Ch. Andersena wydane przez Jakuba Mortkowicza. Pierwsze to *Ogród rajski* wydany w roku 1928 w Warszawie na luksusowym papierze, ozdobiony pięknymi secesyjnymi ilustracjami francuskiego malarza i ilustratora Edmunda Dulaca. Drugie Najpiękniejsze baśnie Hansa Christiana Andersena pod redakcją Janiny Mortkowiczowej z roku 1929 z kolorowymi ilustracjami i czarno-białymi rysunkami duńskiego ilustratora Kaya Nielsena. Obie książki wydane są w dużym formacie (30 x 22 i 28 x 20 cm), mają płócienne oprawy

z wytłaczanym złotem tytułem i bordiurą oraz tablice z kolorowymi ilustracjami⁷.

Dodajmy, że w 1931 roku w wydawnictwie Jakuba Mortkowicza ukazało się sześciotomowe wydanie *Baśni* Andersena. Książeczki mają wymiary 18,5 cm na 13 cm. Okładka płócienna jest koloru niebieskiego. Wokół tytułu znajduje się złote obramowanie z motywami roślinnymi. Jest także monogram J.M. i motyw kłosa. Książki były drukowane w warszawskiej drukarni na Rynku Starego Miasta 11. Ukazały się w serii Książnicy Wielkich Pisarzy Cudzoziemskich. Na stronie tytułowej znajdujemy informację, że według oryginału duńskiego przełożyli baśnie St.[efania] Beylinówna oraz S.[tanisław] Sawicki, a wstęp na stronach I–XI napisała tłumaczka.

W sześciu niewielkich tomach znalazło się w sumie 140 baśni, a całość liczyła trochę ponad 1500 stron. Podaję zestawienie liczby baśni i stron w każdym tomie: t. I – 17 baśni, 252 stron; t. II – 25 baśni, ok. 250 stron; t. III – 30 baśni, ok. 248 stron; t. IV – 18 baśni, 250 stron; t. V – 21 baśni, ok. 253 stron; t. VI – 29 baśni, 254 stron. Dla porównania w trzypięciotomowym wydaniu z 2006 roku znajdują się 164 baśnie.

W tomie VI wymieniono zawartość kolejnych pięciu wcześniej wydanych tomów. Natomiast w tomie III wymieniono poprzednie wydania Andersena (o których już pisałam powyżej).

W innych tomach edycji zawarto informacje o książkach polecanych do bibliotek szkolnych, o dobrych książkach dla młodzieży i dla dzieci, oraz o książkach Janusza Korczaka. Znalazła się także informacja o warunkach ich zakupu. Można było je nabywać w prenumeracie i w komplecie lub oddzielnie każdy z tomów; ponadto można było wybrać tomy w oprawie płóciennej lub broszurowane. Cena sześciu tomów broszurowanych – 24 zł, a w oprawie płóciennej – 36 zł. Cena pojedynczych tomów odpowiednio – 5 i 8 zł⁸.

⁷ <http://docplayer.pl/8347448-50-lecie-kolekcji-muzeum-ksiazki-dzieciecej.html> [dostęp: 25.11.2016].

⁸ Wystawiając książki na aukcji w 2016 roku, krakowski Antykwariat zaproponował cenę wywoławczą – 350 zł, a wydanie zostało prawdopodobnie sprzedane

Beylinówna pisała we wstępie o tym, że baśnie Andersena stanowią „własność wszystkich narodów”, przypominają zaimprovizowane ustne opowiadanie, cechuje je naiwny język i styl oraz baśniowy czar i zajmująca fabuła, pociągają dzieci i dorosłych. Nie dziwimy się, zdaniem autorki, że „duchy i zjawy, zwierzęta, ptaki i martwe przedmioty mówią i czują jak ludzie, jak ludzie kochają i cierpią, wszystko wydaje się nam jasne i proste”. Autorka dostrzega, jak w baśniach Andersena przeplatają się najważniejsze uczucia z powszednimi, fantazja z przyziemną rzeczywistością, uśmiech z cierpieniem. Kończyła przedmowę wyrażając radość, iż wydanie „pozwoli wszystkim poznać te nieśmiertelne utwory, stanowiące skarb najczystszej poezji i fantazji, głębokiej mądrości i rozkosznego humoru”⁹.

Ilustracje Dulaca można by połączyć w dwie grupy kolorystyczne, bowiem artysta stosował rozmaite odcienie błękitu lub brązu, malując akwarelami (28 prac o wymiarach 30 x 23 cm). W tonacji błękitnej utrzymane są na przykład niektóre ilustracje do *Królowej śniegu* czy *Słowika*, a w brązach – do *Opowieści wiatru*. Na ilustracjach Dulac przedstawiał głównie ludzi lub fantastyczne postaci, czasami zwierzęta (renifer) oraz rośliny (drzewa, kwiaty), a także miasteczka.

Ilustracje są raczej ciemne, ale nie tyle budzą grozę, co wskazują na jakieś tajemnice, czy podkreślają dziwne i nieoczekiwane zachowania bohaterów. Śmierć przypominająca kościotrupa, w złotym hełmie z pawimi piórami, stoi obok łóżka cesarza; przeraża, ale jednocześnie i ona, zdumiona, i cesarz słuchają śpiewu słowika.

za 650 zł. [Aukcja Antykwaryczna nr 132, która odbyła się 12 listopada 2016 roku; Andersen – numer 211 w katalogu Aukcji; opis bibliograficzny oraz trzy fotografie]; <http://www.antkrak.krakow.pl/aukcja/> [dostęp: 15.11.2016]. Opis wystawianego na aukcji obiektu: „LITERATURA dla dzieci i młodzieży. ANDERSEN H[ans] C[hristian] – Baśnie. (Według oryg. duń. przeł. St[efania] Beylinówna i St[aniław] Sawicki. Wstęp St. Beylinówna). T. 1–6. Warszawa–Kraków 1931. J. Mortkowicz. 16d, s. [3], XI, 251, 250, 246, 248, 252, 252, opr. pł. ozdobna, złożone zdobienia i napisy na okładkach. Zbiorowe wydanie baśni Andersena t. 1–6. Książnica Wielkich PisarzyCudzoziemskich. Bardzo ładny egzemplarz. Komplet.”

⁹ St. BEYLINÓWNA: *Wstęp*. Ibidem.

Oddziaływanie śpiewu ptaka na ludzi widoczne jest także na innych ilustracjach – rybak w łódce na moment zapomina o pracy; nadzorca na mostku oświetla słowika na gałęzi wierzby, a towarzyszący mu lokaj – przykłada rękę do ucha.

Z oczu renifera na pożegnanie całującego Gerdę spływa łza. Gerda staje na palcach, jest bosa, bez rękawiczek, ale ma na sobie ładną, zieloną sukienkę w drobne kwiatki. Mała dziewczynka nie wydaje się zagrożona, mimo wiatru i niskiej temperatury. W tle Dulac maluje drzewa iglaste (świerki) i krzew z czerwonymi owocami, czyli pożywieniem dla zwierzęcia.

Tytułową bohaterkę opowieści *Królowa śniegu* Dulac umieścił na lodowych płytach – jako wyolbrzymioną, monumentalną postać, której wzrok skierowany jest prosto na czytelnika. Dominuje zimna jasnoblękitna barwa. Suknia i diadem lśnią.

Na ilustracjach angielskiego artysty z Tuluzy pojawia się również zabudowa miejska, na przykład w *Królowej śniegu* Dulac maluje domy, kościół, ulice skrzące się od śniegu, a nad wszystkim unosi się fantastyczna postać. Szczegóły miejskiej przestrzeni występują też na tej ilustracji do *Nowych szat cesarza*, na której Dulac przedstawia orszak z nagim cesarzem pod baldachimem, a na ulicach i w oknach tłumy mieszkańców. Na wcześniejszej stronie świetnie oddał malarz „podziw” ministra (dla nieistniejącej tkaniny), wpatrującego się w puste krosna, przy których stoją oszuści.

Dulac używał rozmaitych odcieni błękitu, na przykład: kobaltu, indygo, modrego, fiołkoworóżowego, liliowego, lawendowego¹⁰. Najrozmaitsze odcienie niebieskiej barwy mają takie elementy jak woda, jej powierzchnia i podwodny świat syren, lód, niebo, śnieg, czy suknie bohaterów lub tajemnicze wnętrza alchemicznej pracowni

¹⁰ Zob. *The Annotated Hans Christian Andersen*. Edited with Introduction and Notes by Maria Tatar. New York 2008, s. 403 (*using varied shades of blue – indigo, cobalt, cerulean, lilac, lavender, and mauve* [...]). W tej publikacji oprócz kilkudziesięciu tekstów Andersena (dla dzieci i dla dorosłych), opatrzonych na marginesach wieloma adnotacjami, jest także sporo reprodukcji znanych ilustracji, podpisanych cytatem lub krótkim komentarzem.

Waldemara Daae (*Wiatr opowiada o Waldemarze Daae i jego córkach*). Colin White docenił w ilustracjach Dulaca: oryginalność koncepcji, rysunek i zmysłowość w płataninie elementów¹¹.

W ilustracjach Dulaca do – na przykład – *Królowej śniegu* zwracają uwagę: przemyślana kompozycja (majestatyczna królowa, widziana z przodu i jakby z lekko „żabiej perspektywy”; na innej ilustracji przyjęcie punktu widzenia obserwatorów – zbójców, którzy dostrzegli karetę z Gerdą), atmosfera, mistrzostwo kolorystyczne, realistyczne detale nieistniejących czy nieokreślonych miejsc, jakby scenografia teatralna w tle oraz humor (obrazek diabła i jego uczniów, z zastosowaniem linii diagonalnych i ciemnej smugi wypełnionej chmurą owadów). Ilustracje malowane są akwarelami; dominują barwy: niebieska, brązowa i niekiedy zielona; na ilustracjach brak wyraźnych linii odcinających elementy. Zwraca także uwagę różnorodność elementów, nagromadzonych niekiedy na jednej ilustracji (np. poduszki czy budynki i ludzie); jest też przyroda, np. w *Słowiku*. Dostrzegamy kontrasty: czerń sylwetki śmierci i złoto wokół cesarza; nie ma natomiast słowika, ale bohaterowie wydają się wsłuchani w jakieś dźwięki. W kompozycji artysta dążył do zaznaczenia wrażenia ruchu, grozy i majestatu; takie połączenie jest na ilustracji z postacią Królowej Śniegu, która wypełnia całą prawie płaszczyznę w pionie, a tło stanowią płyty lodu.

W 2016 roku ukazała się reedycja francuskiego wydania Andersena z 1911 roku: *Contes d'Andersen*. Illustrés par Edmund Dulac, która zawiera siedem opowieści oraz ilustracje do każdej z nich (w sumie 28 ilustracji). Każda strona wydania francuskiego jest obramowana. Na prostokątnych winietach są motywy kwiatowo-roślinne. Majuskułą – też w winiecie, ale kwadratowej – zapisane są początkowe litery każdej opowieści. Tytuły są umieszczone na oddzielnych stronach w owalnej winiecie. Na zakończenie każdej opowieści dodano ozdobną

¹¹ C. WHITE: *Edmund Dulac*. New York 1976, s. 47. Zob. też o Dulacu: D. LARKIN: *Edmund Dulac*. Toronto 1975.

bordiuę. Reedycja została wykonana na podstawie 41. egzemplarza spośród 50 wydanych na japońskim papierze. Egzemplarz pierwszego wydania znajduje się w bibliotece Arsenau¹².

O ilustracjach we współczesnej reedycji pisze Carine Picaud – konserwatorka rzadkich książek. Na początkowych stronach powtarza się motyw pawich piór. Ówczesna krytyka była zachwycona, uważając, że ilustracje Dulaca były najlepsze. Malarz świetnie oddał atmosferę opowieści i nakreślił realistyczny obraz wypełniony szczegółami miejsc, które nie istniały poza wyobraźnią Andersena. Dulac pokazał uczucia (np. na ilustracji z Gerdą i reniferem; tu także zwraca uwagę futro i bryła zwierzęcia; lekkość dziecka; dziwny, „błotnisty” kolor nieba, śnieg, którego, wydawałoby się, można dotknąć), przerażenie (ilustracja ze śmiercią do *Słowika*), dramatyzm (Syrena – w pianie morskiej, z trudem utrzymująca głowę nad powierzchnią morza przypomina Ofelię z obrazu Millaisa z 1852 roku; na dalszym planie widać wschodzące słońce), humor (*Nowe szaty cesarza*), śmieszność księżniczki (*Prawdziwa księżniczka*), szelmowskie oblicze diabła (*Królowa śniegu*), przygnębienie uczonego (*Słowik*), pewność siebie oszustów w stosunku do przerażonego ministra (*Nowe szaty cesarza*)¹³.

Kay Nielsen zaproponował nie tylko kolorowe ilustracje, ale też czarno-białe rysunki, z wyraźnie nakreślonymi liniami stanowiącymi obramowanie całości, kontury osób czy przedmiotów. Kolorowe obrazki, podobnie jak u Dulaca, odnoszą się do niewielkich fragmentów tekstu Andersena i są podpisane cytatami. Przykładowo – na ilustracji do *Dzielnego cynowego żołnierza*: zwraca uwagę motyw ognia, żołnierzyka (płonącego, rozgrzanego, poddawanego działaniu wysokiej temperatury, tuż przed stopieniem się), lekkość tancerki; dynamika sceny (to wiatr strącił tancerkę i spowodował, że wpadła do ognia).

¹² Zob. jedenastominutowy filmik, na którym pokazywane jest 1. wydanie z 1911 roku. <https://www.youtube.com/watch?v=QM75gx6LNxA> [dostęp: 15.11.2016.]

¹³ C. PICAUD: *Presentation*. [Dans:] *Contes d'Andersen*. Illustrés Edmund Dulac. Ed. Bibl. Nationale de France. [Paris] 2016. Zob. też: G. BRISAC: *Préface*. Ibidem, s. 9–12.

Na ilustracje Nielsena miały wpływ różne czynniki – dzieła i osoby. Interesowała go sztuka orientalna (dziadek przywoził przedmioty artystyczne z Dalekiego Wschodu). Inspirował się ruchem Art Nouveau – z motywami roślinnymi, płynnymi, falistymi liniami, swobodą kompozycyjną, płaszczyznowością i linearyzmem czy subtelną pastelową kolorystyką. Znał także czarno-białe rysunki (przypominające japońskie drzeworyty), które wykonywał angielski ilustrator Aubrey Beardsley (1872–1898).

Na czarno-białej ilustracji Nielsena do *Opowieści o matce* widać wnętrze izby, w której zostały tylko sprzęty: łóżko, kołyska i zegar stojący, bez wskazówek i cyfr na tarczy – śmierć zabrała dziecko, a matka udała się na poszukiwanie, co zapowiada też drzewko za uchylonymi drzwiami. Na kolorowej ilustracji do tej samej opowieści śmierć przedstawiona jest jako wysoki, szczupły młodzieniec, który na rękach trzyma dziecko, w kieszeni ma sierp, a do widza odwrócony jest tyłem. Wchodzi w jakąś nierealną przestrzeń, namalowaną pastelowymi barwami – wypełnioną białymi chmurami i różnymi, pojedynczymi kwiatkami czy, jak sugerowała opowieść, duszami zmarłych. W oddali widać niezwykle światło. Młodzieniec-śmierć jest już poza granicami świata matki, która, jako młoda dziewczyna z całkiem siwymi włosami, siedzi w kąciu na parapecie okna. Rama okna stanowi granicę między dwoma światami; okno otwiera się na tę niebiańską krainę.

Na ilustracji do *Królowej śniegu* przedstawiony jest moment wyjścia dzieci z lodowego pałacu, kiedy zaczyna się wiosna. Dzieci, lub raczej młodzi ludzie, trzymają się za ręce i idą w kierunku patrzącego czytelnika, topnieje śnieg, przyroda zaczyna rozwijać się. Wąska rama ilustracji wypełniona jest serduszkami, bo przecież opowieść Andersena jest o miłości.

Nielsen otaczał czarno-białe rysunki dekoracyjnymi motywami; w zwieńczeniu pojawiają się dwa aniołki, girlandy z kwiatów i liści palmy, bukieciki w dłoniach skrzydlatych istot. W centralnym zwieńczeniu widoczna jest korona oraz inicjały autora opowieści – HCA.

Na czarno-białych ilustracjach do *Cienia* najpierw widzimy wysokiego, chudego, bogato ubranego i obwieszonego klejnotami tytułowego bohatera. Końcowy rysunek przedstawia cień cienia na ścianie budynku więzienia, przed którym stoi mały krzyż; Nielsen nawiązał więc do zakończenia opowieści – cień doprowadził podstępnie i okrutnie do śmierci uczonego, któremu kiedyś służył.

Można porównać ilustracje obu artystów do *Księżniczki na ziarnku grochu*. Dulac namalował bardzo bogate dekoracyjnie wnętrze (tapety na ścianach, wieloelementowy świecznik), solidne łóże z kolumnami podtrzymującymi ciężki, rzeźbiony baldachim pod sufitem z kasetonami. Na stosie dwudziestu materacy (każdy pokryty tkaniną w innym deseniu) umieścił drobną, długowłosą, dziewczęcą postać. Nielsen namalował skromne wnętrze i stos cienkich materacy w białych poszwach; zadbał natomiast o symetrię w przedstawieniu na przykład okien i roślin, ale zakłócił symetrię, umieszczając lustro tylko nad jednym krzesłem. Ilustracja Dulaca jest pełna szczegółów, a ilustracja Nielsena – pogodna w nastroju, tym bardziej że na innej ilustracji przedstawił zmokniętą dziewczynę, jeszcze przed pałacem, chociaż już zapraszana do środka.

Obaj artyści są reprezentantami złotego wieku dziecięcej ilustracji¹⁴. Na ilustracjach obu widać oczywiście wpływy epoki, w której tworzyli, a więc nurtu Art Nouveau, w Polsce nazywanego secesją, w tym także sztuki Orientu, zwłaszcza japońskiej i chińskiej. Faliste linie, postaci czy rośliny poruszane podmuchami wiatru przypominają u Dulaca niektóre barwne drzeworyty japońskiego mistrza Utagawy. Pionowy układ obrazów, smukłe sylwetki, symetria bądź jej brak, puste, niezamalowane fragmenty obrazków u Nielsena także wskazują na wpływ japońskiego drzeworytnictwa. Obaj malują ludzi, zwierzęta lub przedmioty, wnętrza i elementy natury, kostiumy i nakrycia głowy, wprowadzają wiele detali, nadają sytuacjom wrażenie statyki lub dynamiki, malują w układzie wertykalnym bądź horyzontalnym.

¹⁴ Ilustracje można obejrzeć na przykład na stronach <http://artpassions.net/nielsen/nielsen.html> [dostęp: 15.02.2019]; <http://50watts.com/Golden-Age-Illustrator-Kay-Nielsen> [dostęp: 15.02.2019].

Ilustracje stanowią twórcze, malarskie i nasycone emocjami przetworzenie motywów Andersenowskich.

W podsumowaniu warto podkreślić, że Mortkowicz zadbał, aby w jego wydawnictwie ukazały się baśnie Andersena, poczynając od wyboru kilku, następnie kilkunastu tekstów ze znakomitymi ilustracjami dwu europejskich ilustratorów, a skończywszy na obszernym wyborze opowieści duńskiego pisarza. Czytelnicy w różnym wieku mogli więc zarówno czytać Andersena, jak i oglądać barwne i czarno-białe ilustracje, poszerzając swoje doświadczenia lekturowe i estetyczne.

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSEN H[ans] C[hristian]: *Baśnie*. Przeł. St[efania] BEYLINÓWNA i St[anisław] SAWICKI. Wstęp St. BEYLINÓWNA. T. 1–6. Warszawa–Kraków 1931.
- Baśnie Andersena*. Oprac. A. SZCZĘŚNY. Ilustrował E. DULAC. Warszawa–Kraków 1913.
- Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży*. 1901–1917. Warszawa 2005.
- DUNIN J.: *Książeczki dla grzecznych i niegrzecznych dzieci*. Wrocław.
- LARKIN D.: *Edmund Dulac*. Toronto 1975.
- MLEKICKA M.: *Jakub Mortkowicz księgarz i wydawca*. Warszawa–Wrocław 1974.
- Najpiękniejsze baśnie H.C. Andersena*. Nowy pełny przekład pod red. J. MORTKOWICZOWEJ. Z jedno- i wielobarwnymi ilustracjami Kaya NIELSENA. Cz. 1 i 2. Warszawa – Kraków 1929.
- OGŁOZA E.: *Ilustracje w wybranych edycjach opowieści Hansa Christiana Andersena*. „Bibliotekarz Podlaski”. R. 2018, nr 3.
- PICAUD C.: *Présentation*. [Dans:] *Contes d’Andersen*. Illustrés Edmund Dulac. Ed. Bibl. Nationale de France. [Paris] 2016.
- The Annotated Hans Christian Andersen*. Edited with Introduction and Notes by Maria Tatar. New York 2008.
- WHITE C.: *Edmund Dulac*. New York 1976.

NETOGRAFIA

- <https://www.youtube.com/watch?v=QM75gx6LNxA>
- <http://docplayer.pl/8347448-50-lecie-kolekcji-muzeum-ksiazki-dzieciecej.html>
- <http://www.antkrak.krakow.pl/aukcja/>
- <http://50watts.com/Golden-Age-Illustrator-Kay-Nielsen>
- <http://artpassions.net/nielsen/nielsen.html>

Dulac i Nielsen w Mortkowiczowych edycjach Andersena (rozpoznanie)

Streszczenie

W artykule omawiam efekty moich poszukiwań w ramach projektu o wydawnictwie Jakuba Mortkowicza. Piszę o trzech edycjach opowieści Hansa Christiana Andersena, zwłaszcza o dwu wydaniach z ilustracjami znakomitych artystów Edmunda Dulaca i Kaya Nielsena. Wymieniam tytuły opowieści, charakteryzuję ogólnie cechy sztuki ilustratorskiej obu artystów oraz opisuję niektóre z ilustracji. **Słowa kluczowe:** Andersen, Mortkowicz, Dulac, Nielsen, ilustracje

Dulac and Nielsen in Mortkowicz's editions of works by H.C. Andersen (a preliminary study)

Summary

In the article I present the results of my research conducted as a part of the project on Jakub Mortkowicz's publishing house. I elaborate on three editions of works by H.C. Andersen, focusing especially on the two illustrated by acknowledged artists: Edmund Dulac and Kay Nielsen. Enumerating the tales, I characterize the style of each illustrator and give more detailed descriptions of selected works. **Keywords:** Andersen, Mortkowicz, Dulac, Nielsen, illustrations